

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING O'GZAKI VA YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISH

K.A.Abrorxonova

Nizomiy nomidagi TDPU kafedra mudiri, PhD. dotsent

Rajabova Sarvinoz Shovkatjon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti

1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida boshlang'ich sinflarda innovatsiya yordamida og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish to'g'risidagi masalalar ko'rib bayon etilgan.

Kalit so'z: nutq, og'zaki nutq, yozma nutq, adabiy me'yorlar, talaffuz, intonatsiya.

Hozirgi paytda yuz berayotgan globallashuv jarayoni va jamiyatni isloh etish sharoitida yangicha fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlar kiritishni talab etadi.

Insonning mustaqil fikrlashi jamiyatning barcha sohalarida yangiliklar, ixtirolar, betakror yondashuvlar vujudga kelishiga zamin hozirlaydi, shu bois barcha davrlarda yosh avlod tarbiyasida uning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga alohida ahamiyat qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va ro'yobga chiqarish hamda ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlarni tarbiyalash"(1) kabi yo'nalishlar ustuvor vazifa sifatida belgilab berildi. Bundan esa ta'limning dastlabki bosqichlaridan o'quvchilar nutqini o'stirish talab etiladi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishdir. Nutq o'stirish uch yo'nalishda: so'z ustida ishlash, so'z birikmasi va gap ustida ishlash, bog'lanishli nutq ustida ishlash orqali amalga oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan.

Xo'sh, nutq nima? Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq og'zaki va yozma shaklda bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini shakllantirish turlariga atrofda jonli predmetlarning nomini, ularning belgilarini aytish, predmetlarni

ma'lum belgilari asosida guruhlash mashqlari kiradi. Masalan, o'qituvchining topshirig'i bilan bolalar ma'lum bir mavzuda (fasllar, maktab, sinfxona haqida) ikki so'zdan iborat gap tuzadilar; keyinroq esa yig'iq gaplar tuzib, uni savollar yordamida yoyiq gaplarga aylantiradilar. Ular o'rgangan harflaridan so'zlar va kichik gaplar tuzib o'z nutqlarini rivojlantiradilar.

O'quvchilarning ravon nutq egasi bo'lishlari uchun ularning , albatta, talaffuziga katta e'tibor berish lozim. Chunki ko'pgina bolalarning talaffuzlarida nuqsonlari bo'ladi: bir tovush o'rniga boshqasi (sh o'rniga s , r o'rniga l) talaffuz qiladilar, chuchuk til bilan duduqlanib gapiradilar, so'zdagi ayrim tovushni tushirib yoki boshqa bir tovush talaffuz qiladilar va hakoza. Bunday kamchiliklarni bartaraf etish uchun ot-onalar logopedlarga murojaat qiladilar. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ham har darsda bolalar bilan ularning diqqatini tortadigan o'yinlar va mashqlar bilan talaffuz qilish biroz mushkulroq bo'lgan so'zlar yordamida quyidagi kamchiliklarni tuzatishlari mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish uchun o'qituvchilar har xil bolalarning diqqatini jalb etadigan o'yinlardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. Masalan:

sinfidagi bolalarni ikki guruhga ajratib, bir xil jarayon ifodalangan rasmlar beriladi va navbatma-navbat rasimga qarab bittadan gap aytib matn tuzish topshirigi topshiriladi. Eng chiroyli matn tuzgan jamoa o'qituvchi tomonidan rag'batlantiriladi;

o'qituvchi qo'lida koptok bilan sinfxona o'rtada turib, istalgan o'quvchiga koptokni oshiradi va o'quvchi o'zining ismida bor harflar bilan boshlanuvchi 3ta so'z aytib yana ustoziga koptokni qaytaradi va o'yin shu tarzda davom etadi;

o'quvchilar aylana bo'lib, bir-birlariga teskari qarab, ko'zlarini mato bilan berkitib o'tiradilar. O'qituvchi aytgan ikkita bolai bir-birlariga qaraydi va biri ikkinchisida bor narsalarni tariflaydi (masalan, to'g'nag'ich bo'lsa, chiroyli, yaltiroq, kichkina, gulli va hakoza. Aynan o'zi aytilmaydi.). Qolganlar esa, uning kimligini topadi . O'yin shu tariqa davom etadi .

O'quvchilar ifodali nutq asoslarini egallashlari uchun quyidagilarga amal qilish lozim :

1. Nutq jarayonida nafasni to'g'ri olish va to'g'ri taqsimlay bilish.
2. Har bir tovushning to'g'ri artikulyatsiyasi va aniq diksiyasi (burro gapirish malakasini egallash.
3. Adabiy talaffuz me'yorlarini egallash.

Boshlang'ich adabiy ta'lim amaliyotida o'quvchilarning og'zaki nutqi ularning yozma nutqi shaklanishida katta ahamiyat kasb etadi. L.S. Vigotskiy yozma nutqni: "Nutq bu monolog. O'quvchining oq qog'oz bilan tasavvuridagi suhbatdosh tarzida tillashiysi, ayni zamonda og'zaki nutqning har qanday shaklida o'z-o'zidan tashqi ta'sirlarsiz suhbatlashishi holatidir", - tarzida ta'riflaydi.

Notiqlik san'atining qadimgi yunon nazariyotchisi va pedagog, Mark Fabiy Kvintilian: "Yozma mashqlar nutqni silliqalaydi, nutqiy mashqlar esa yozish uslubini jonlantiradi. Yozma mashqlar – bamosoli tafakkur mashqlaridir. Biror voqelik yoki hodisa to'g'risida fikrlash yozma mashqlar orqali takomillashadi", - deb o'z asarlarida yozib qoldirgan. Yozma nutqda savodxonlik va mazmun asosiy o'rin tutadi. Yozma nutqni o'stirish bevosita tilning grammatik qurilishi va lug'at qatlamini mukammal o'zlashtirish bilan bog'liqdir.

Yozuv darslarida ham o'quvchilarning nutqini o'stirish, fikrlashga o'rgatish asosiy vazifalardan hisoblanadi. O'quvchilar og'zaki nutqini o'stirish jarayonida kichik gaplar tuzib nutqlarini teranlashtiradilar. Yozma nutqni o'stirish uchun eng samarali usul kichik-kichik hikoyalarni qayta hikoyalab yozishlaridir. Bu jarayonda, nafaqat, yozma nutq, balki og'zaki nutq ham rivojlantiradi. Qayta hikoya qilish jarayonida o'quvchilar hikoyaga o'zlarining subyektiv munosabatlarini ham ifodalaydilar va bu ularning fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Ta'lim berish jarayonida o'qituvchi bolalar bilan adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda dars o'tishi maqsadga muvofiqdir. Bolalarning ham yozma nutqi osonroq rivojlanadi.

Dars jarayonlarida o'qituvchilar bolalar bilan lug'atlar ustida ishlashi, ularning salohiyatini oshirishga yordam beradi va bu nutqlari uchun ham foydali deb hisoblayman.

Nutq o'stirish mashg'ulotlari bolalarning tafakkurini rivojlantiradi, o'zbek tilida fikrlashga o'rgatadi, fikrlash doirasini kengaytiradi, nutqni mantiqiy qurish malakasini shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchilar dars o'tish bilan birgalikda turli xil metodlar yordamida bolalarning nutqi ustida ham ishlashi bu-ularning fikrlashi va intellektual salohiyatining o'sishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bahodir Jovliyev "Til va adabiyot ta'limi" : 2018-yil. 4-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevralidagi PF-4947-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – T., 2017. – No_6(766), 70-modda.(1)
3. A.G'ulomov, M.Qodirov "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "universitet" nashriyoti.2001-y
4. Abrorkhonovna, A. K. (2022). FORMATION OF A SENSE OF PATRIOTISM THROUGH TOURISM IN THE CURRENT TEXTBOOK" UPBRINGING" OF PRIMARY EDUCATION. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 5, 70-74.

5. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdieva, S. (2022). VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(06), 72-77.
6. Norboy o'g'li, H. F. (2023). Umumiy o'rtta ta'lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish: 1-SON 1-TO'PLAM IYUL 2023 yil. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 1(1), 276-281.
7. Safarova P.F., Sh.Ne'matov va boshq. O'quv predmetlari mazmunini aniqlovchi asosiy parametrlar.- T:Fan va texnologiya, 2011 yil. 160b. [1,2], [1,8].
8. Olsson, Thomas; Martensson Katarina and Roxa, Torgny. Pedagogical competence. (manual). Swedish, Division for Development of Teaching and Learning, Uppsala University, 2010 yil. [4,4]
9. Inoyatova, Z., Karomatova, D., Adilova, M., & Khakimov, F. Improving the mechanisms of using digital technologies in the management of general secondary education institutions.
10. Hayitov, A., & Abdurasulova, F. (2022). Interfaol metodlar asosida boshlang'ich sinflar darslarini samarali tashkil etish usullari. *Science and innovation*, 1(B7), 598-604.
11. Hayitov, A. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi.
12. Hayitov, A., & Mansurova, S. (2022). Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinif o'quvchilarida ekologik kompetensiyalarni shakillantirishning pedagogik shart-sharoitlari. *Science and innovation*, 1(B7), 1009-1015.
13. Sadinovna, K. D. (2022). Integrative approach to forming ecological culture of future primary class teachers. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 6, 82-86.
14. Rahmatova, F., & Abrorxonova, K. (2021). Educational issues in the works of enlightened intellectuals. *Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar*, 1(Архив№ 2).
15. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdieva, S. (2022). VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(06), 72-77.
16. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdiyeva, S. (2022, June). ORGANIZATION OF EXCURSIONS IN PRIMARY SCHOOL CLASSES. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 139-143).
17. Norboy o'g'li, H. F. (2023). UMUMIY O'RTTA TA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. *Journal of new century innovations*, 37(1), 44-48.